

Identification of the Social Role In Love"]. *Kultura narodiv Prychornomor'ia, Culture of the Black Sea Peoples* 1(142): 237–239.

9. Fuko, Michel. 2003. *Arkheolohiia znannia [The Archaeology of Knowledge]*. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy».

10. Volodko, Viktoriia. 2008. "Rolova teoriia v suchasni sotsiologichnii perspektyvi" ["Role theory in a modern sociological perspective"]. *Ukrainskyi sotsium, Ukrainian Society* 2 (25): 19–34.

11. Lister, Martin, Jon Dovey, Seth Giddings, Iain Grant, and Kieran Kelly. 2009. *New Media: A Critical Introduction*. Routledge: Taylor & Francis Group.

12. Baryshpolets, Oleksii. 2014. *Ukrainskyi slovnyk mediakultury [Ukrainian dictionary of media culture]*. Kyiv: Milenium. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/BarishpSlovMaket2014.pdf>

13. Kleshnia, Hanna. 2021. "Kiber-sotsialne suspilstvo: novitnia ryzoma" ["Cyber-Social Society: a New Rhizome"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1(33): 45–51. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15641>.

14. Sidorkina, Olena. 2024. "Osobystist v umovakh suchasnykh vykykiv (Komunikatyvnyi aspekt)" ["Personality in the Conditions of Contemporary Challenges (Communication Aspect)"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1(39): 65–69. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18459>.

15. Drotianko, Liubov. 2024. "Unikalnist liudskoho buttia u suchasnykh sotsialnykh komunikatsiakh" ["The Uniqueness of Human Existence in Modern Social Communications"]. *Visnyk*

Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology 1(39): 5–10. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18424>.

16. Sukhodub, Tetiana. 2024. "Mif yak kontsept" ["Myth as a Concept"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1(39): 79–85. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18462>.

17. Ilenin, Maksym. "Zasoby masovoi informatsii (ZMI)" ["Mass media"]. *Velyka Ukrainska Entsyklopedia. n.d.* [https://vue.gov.ua/Zasoby_masovoi_informatsii_\(ZMI\)](https://vue.gov.ua/Zasoby_masovoi_informatsii_(ZMI)).

18. Kovaliv, Yurii, ed. 2007. *Literaturoznavcha entsyklopediia: v 2 t. [Literary Studies Encyclopedia: in 2 vol.]*. Vol. 2. Kyiv: Academic Publishing Center "Akademiia."

19. Luhmann, Niklas. 1984. *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt: Suhrkamp.

20. Wittgenstein, Ludwig. 1995. *Tractatus Logico-Philosophicus; Filosofski doslidzhennia [Tractatus Logico-Philosophicus; Philosophical Studies]*. Kyiv: Osnovy.

21. Bateson, Gregory. 1978. *Ecology of Mind Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution, and Epistemology*. Jason Aronson Inc. Northvale, New Jersey-London.

22. Demianenko, Olha. 2011. "Pereklad yak sposib rozuminnia kulturnoi identychnosti v umovakh mizhkulturnoi komunikatsii" ["Translation as a Way of Understanding Cultural Identity in the Context of Intercultural Communication"]. *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Linhvistyka, Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Linguistics* 15: 289–292.

S. Ordenov

POLITICAL COMMUNICATION AND THE LANGUAGE OF MEDIA IN THE POST-INDUSTRIAL ERA

Introduction. Political communication processes are inseparable from communicative processes related to language, speech, the formation of semiotic sign structures, information exchange, and so on. **The aim and tasks** of the article are to conduct a socio-philosophical analysis of the transformations of political communication and the language of media in the post-industrial era. **Research methods** cover the linguocultural and dialectical method, a systemic approach combined with philosophical principles: the ascent from the abstract to the concrete; objectivity, as well as general scientific principles and methods: logical-analytical; comparative; functional analysis, and so on. **Research results.** In the post-industrial era, mass media are also included among the subjects (agents) of political communication, who directly or indirectly participate in the political life of society. They are involved in initiating the communicative process, determining its content, form, and means. Through mass media, political power significantly expands its reach and ability to influence the outside world. **Discussion.** With the emergence of 'new media' in post-industrial society, not only the methods of communication, linguistic forms, and means are changing, but also the communicative processes are being transformed, which determines their place in the overall system of semiotic phenomena and human relationships in general. **Conclusions.** As a result, the communicative media system becomes increasingly differentiated, leading to fundamental changes in the cultural-communicative structure of society.

Keywords: political communication, post-industrial era, language of media, mass media, mediation, 'new media'.

DOI: 10.18372/2412-2157.40.19327

УДК 141.319.8:004.77 (045)

T. A. Пода

ВІРТУАЛЬНІ МЕРЕЖЕВІ СПІЛЬНОТИ: ПРОБЛЕМА ВІДЧУЖЕННЯ

Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0001-9662-1204

Анотація. Стаття присвячена філософсько-антропологічному аналізу проблеми відчуження у віртуальних мережових спільнотах. В умовах інформаційно-комунікаційної епохи відбуваються значні зміни в соціальному та антропологічному вимірах, що підсилює актуальність вивчення відчуження як феномену, що пронизує віртуальні спільноти. Використовуючи методологічні підходи Франкфуртської школи та теорію мережевого суспільства, автор розглядає, у який спосіб масова комунікація та алгоритмічне управління цифровими платформами впливають на процес відчуження і трансформацію ідентичності. Віртуальні мережові спільноти, через контроль над інформаційними потоками, не лише формують нові форми залежності та стандартизації, але й призводять до розриву між реальною та цифровою ідентичністю, ускладнюючи справжнє самовираження та поглиблюючи феномен відчуження.

Ключові слова: відчуження, віртуальні мережові спільноти, масова комунікація, ідентичність, Франкфуртська школа, мережеве суспільство.

Вступ

У різні періоди історії мислителі та соціальні реформатори, піддаючи критиці існуючий стан речей, пропонували свої версії відповіді на питання про те, у який спосіб має бути організованим суспільством. Інформаційна епоха загострила поставлене питання. Значні зрушення, пов'язані з розвитком інформаційно-комунікатційних технологій, відбуваються як у соціальному, так і в антропологічному вимірах. У зв'язку із цим актуалізується філософське дослідження простору віртуальних мережевих спільнот як сфери людського досвіду, яка, не зважаючи на інтерес соціальних наук до цієї теми, залишається недостатньо вивченою. Велике значення при вивченні віртуальних мережевих спільнот має питання, у який спосіб процеси, що відбуваються в них, можуть впливати на аспекти, пов'язані з людською тілесністю, відчуженням і свободою.

Метою дослідження є філософсько-антропологічний аналіз взаємозв'язків між змінами у внутрішньому світі людини та умовами існування віртуальних мережевих спільнот.

Для досягнення зазначеної мети можна сформулювати такі завдання:

1. Проаналізувати взаємозв'язок масової комунікації та відчуження, використовуючи теоретичні підходи представників Франкфуртської школи.

2. Дослідити зміни у внутрішньому світі людини, зумовлені формами комунікації у віртуальних мережевих спільнотах.

Методологія дослідження

Для проведення цього дослідження була використана комплексна методологія, що містить кілька підходів. Основою дослідження слугує теоретичний аналіз історико-філософської спадщини, де розкриваються витoki та етапи становлення проблеми відчуження. У цьому контексті застосовується історико-філософський метод, який дозволяє виявити основи відчуження як соціального феномену. Для визначення специфіки сучасних теоретичних підходів до дослідження відчуження в інтернет-просторі використовується метод компаративного аналізу соціально-філософських концепцій і напрямків. Значний вплив на методологію мають роботи представників Франкфуртської школи, таких як М. Хоркгаймер, Т. Адорно та Ю. Габермас, чії дослідження відчуження надають важливі аналітичні інструменти. У дослідженні ми також спираємося на теорію мережевого суспільства, сформульовану наприкінці минулого століття голландським дослідником Я. ван Дейком та американським філософом М. Кастельсом, а також на праці інших західних учених, зокрема Б. Веллмана, Р. Хілтца і М. Тюрорфа, які внесли значний внесок у вивчення проблематики віртуальних спільнот і мережевої взаємодії.

Ступінь розробленості проблеми

При аналізі трансформацій і тенденцій розвитку сучасного суспільства в якості відправної точки приймають класичну концепцію постіндустріального суспільства Д. Белла, яка, однак, переглядається з

позицій соціальної критики Франкфуртської школи (Т. Адорно, М. Хоркгаймер, В. Беньямін). Серед сучасних дослідників Інтернету варто відзначити роботи М. Кастельса, Й. Масуди, Т. Стоуньєра, Ф. Уєбстера. Детальне вивчення віртуальних мережевих спільнот у соціології розпочалося в другій половині 1990-х років. Вони досліджувалися в роботах таких учених, як М. Кастельс, Г. Рейнголь, А. Беншоп, Р. Хамман, Д. Уест та ін.

Поняття відчуження вперше було введено Т. Гоббсом, у якого воно базувалося на акті передачі своїх прав політичному організму. Основи проблеми свободи і відчуження подані в працях І. Канта, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля. К. Маркс, доповнивши філософське вчення Г. Гегеля економічними передумовами, створив цілісний підхід до проблеми людини. Поняття свободи і відчуження є ключовими у творчості представників екзистенціалізму та персоналізму (Ж. Сартра, А. Камю та ін.).

Результати

Для аналізу взаємозв'язку масової комунікації та відчуження важливо звернутися до переосмислення М. Хоркгаймером і Т. Адорно ключових ідей К. Маркса щодо природи та джерел відчуження. Представники Франкфуртської школи сприйняли марксистське розуміння відчуження як невід'ємну складову людського існування, яка корениться у процесах опредметнення, і збагатили його, розглядаючи відчуження в контексті соціальних відносин, які історично змінюються. Хоча М. Хоркгаймер і Т. Адорно використовують термінологічний арсенал К. Маркса, об'єктом їхнього дослідження стає «надбудова», а не «базис». Предметом дослідження виступає культура та ідеологія, а не економічна система. Це обумовлено як новими історичними умовами розвитку суспільства, так і залученням до їхнього критичного аналізу нових філософських учень, серед яких психо-аналітична теорія, теорія формальної раціональності М. Вебера, філософія Ф. Ніцше та інші.

У «Діалектиці Просвітництва. Філософські фрагменти» М. Хоркгаймер і Т. Адорно стверджують, що масова культура виступає інструментом, який не лише відображає, але й посилює відчуження, нав'язуючи стандартизовані цінності та сприйняття (Horkheimer & Adorno 2002, 94–136). Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти, у який спосіб масова комунікація не тільки відображає, але й підсилює різні форми відчуження.

Розглядаючи сучасну їм західну цивілізацію, М. Хоркгаймер і Т. Адорно бачать у ній процес зростаючого підпорядкування світу формальній раціональності, яку вони розуміють у дусі М. Вебера. У «Діалектиці Просвітництва» вони описують, у який спосіб суспільство, кероване раціоналізацією та маніпуляцією, культивує віру в необмежені можливості розуму, що призводить до формування ілюзії панування над природою і соціальною сферою (Horkheimer & Adorno 2002, 28–29, 31). Однак це панування стає неконтрольованим, оскільки перетворюється на запрограмовану систему, де сам індивід опиняється підкореним. У розділі «Культурна індустрія: Просвітництво як обман мас» вони

підкреслюють, що розум, перебуваючи в полоні формальної раціональності, стає механізмом, який закріплює чинний порядок і слугує основою владних структур, позбавляючи індивіда критичного сприйняття (Horkheimer & Adorno 2002, 95–96, 108–119).

Поняття «праксису», переосмислене М. Хоркгаймером і Т. Адорно, передбачає єдність духовного і матеріального, яке має виражати справжню сутність людського існування (Horkheimer & Adorno 2002, 23–24). Проте під впливом формальної раціональності відбувається протистояння суб'єкта й об'єкта, що перетворює світ на відчужений і ворожий для людини. Соціальні відносини розділяються на відносини панування і підкорення, людина розщеплюється, а її справжні почуття та потреби, підкоряючись ідеології раціональності, замінюються абстрактними, нав'язаними. Існуюча система панування не зустрічає опору, оскільки проникає в усі сфери людського життя, підкоряє собі свідомість людини, пригнічує її індивідуальність і здатність до критики. Це положення загострюється в сфері масової комунікації (Horkheimer & Adorno 2002, 119–125).

Висновки про неможливість повного подолання відчуження, оскільки воно стало невід'ємною частиною західної цивілізації, викладені у фінальних розділах «Діалектики Просвітництва» (Horkheimer & Adorno 2002, 117–119). М. Хоркгаймер і Т. Адорно стверджують, що звільнення від відчуження – це не кінцева мета, а безперервний процес критичної рефлексії, спрямованої на руйнування ілюзій масової свідомості. Проте, М. Хоркгаймер і Т. Адорно зберігають песимістичний погляд на можливість повного звільнення від відчуження, зазначаючи, що відчуження є неминучою частиною цивілізації, заснованої на пануванні формальної раціональності та масовій комунікації (Horkheimer & Adorno 2002, 163–164).

Критика Т. Адорно і М. Хоркгаймера масової культури як інструменту відчуження отримує розвиток у працях В. Бен'яміна, який досліджує втрату унікальності мистецьких творів в епоху масового відтворення. В. Бен'ямін досліджує, як масове відтворення культурних об'єктів, особливо мистецтва, сприяє процесу відчуження, позбавляючи їх унікальності та автентичності. У своїй роботі «Твір мистецтва в епоху його технічної відтворюваності» він вводить поняття втрати «аури» – особливої якості, що надає оригінальному твору його неповторність (Benjamin 2008, 22–23). В епоху масового відтворення мистецтво стає доступним, але втрачає винятковість, перетворюючись на стандартизований і легко засвоюваний продукт, позбавлений глибини та індивідуальності.

В. Бен'ямін зазначає, що втрата «аури» в культурних об'єктах символізує більш глибокий зсув: масове відтворення не лише змінює естетичне сприйняття, а й створює шаблонні форми взаємодії та сприйняття, які готують людину до життя в стандартизованому та контрольованому суспільстві. Це ще одна грань відчуження, коли культура, втрачаючи автентичність, перетворюється на засіб маніпуляції та контролю (Benjamin 2008, 24–25).

В. Бен'ямін таким чином розширює і поглиблює критику масової комунікації, запропоновану Т. Адорно, вказуючи на обезособлення і придушення справжнього досвіду.

Слідом за В. Бен'яміном Г. Маркузе поглиблює аналіз відчуження, пов'язуючи його не лише з культурним відтворенням, а й з «хибними потребами», які активно нав'язує масова культура. У індивіда формуються ілюзорні бажання, що підтримують соціальну стабільність. У «Одновимірній людині» Г. Маркузе описує, як масова культура (комунікація) не лише відволікає людину від справжніх проблем, але й пригнічує її здатність до критики та самостійного сприйняття, перетворюючи її на одновимірну фігуру, повністю підпорядковану системі. Якщо втрата «аури» в аналізі В. Бен'яміна символізує процес обезособлення та стандартизації сприйняття, то у Г. Маркузе ця стандартизація переходить на рівень потреб, які перестают бути справжнім вираженням індивідуальності.

У своєму аналізі відчуження Г. Маркузе звертається до ідей Г. Гегеля і З. Фрейда, досліджуючи конфлікт між природою людини та соціальними вимогами. На ранньому етапі він використовує фрейдистські категорії, такі як «основна» і «додаткова» репресія. «Основна» репресія – це необхідний механізм обмеження свободи заради виживання, а «додаткова» – результат панування та експлуатації. У сучасному західному суспільстві ця «додаткова» репресія проявляється в тому, що люди підпорядковуються встановленим нормам споживання і стандартам поведінки, які пригнічують їхні справжні потреби і змушують адаптуватися заради конформізму (Marcuse 1998, 87–88, 112–114). Г. Маркузе стверджує, що під впливом додаткової репресії людина втрачає здатність до справжнього самопізнання і втягується в «одновимірне існування», де особисті бажання і потреби замінюються культурними стандартами, що підтримують соціальний порядок. Це призводить до створення хибних потреб – матеріальних і соціальних, – які зміцнюють систему і позбавляють людину індивідуальності (Маркузе 1996, 56–63).

Ці хибні потреби ведуть до культурної та соціальної репресії, яку Г. Маркузе пропонує долати через «Велике відмовлення» – культурну революцію, спрямовану на тотальний перегляд цінностей, норм і традицій. Саме аутсайтери, такі як студентська молодь, маргінали та люмпени, стають тією силою, здатною ініціювати цю відмову, оскільки вони найменше інтегровані в панівну структуру.

Е. Фромм доповнює цей напрям критики, досліджуючи, як масова комунікація і ринкова орієнтація перетворюють особисті стосунки на товарні, створюючи умови для відчуження через самоотчуження і розмивання унікальності особистості. У своїх роботах, таких як «Втеча від свободи», Е. Фромм показує, як людина, сприймаючи себе як товар, стає абстрактною одиницею, що втрачає справжні почуття і замінює їх утилітарними орієнтирами. На його думку, ринкова орієнтація масової комунікації посилює відчуження, роблячи соціальні відносини поверхневими і безособовими, а мислення і почуття – спрощеними, що призводить до

екзистенційної порожнечі (Фромм 2016, 87–88, 125–128).

Попри різні інтерпретації, філософи Франкфуртської школи сходяться в визначенні відчуження як філософської категорії, що описує суспільний процес, у рамках якого результати і продукти людської діяльності перетворюються на незалежну силу, що підноситься над своїми творцями і підкоряє їх.

Ю. Габермас представляє альтернативний погляд на проблему відчуження. У своїх працях він звертається до марксистської спадщини та критичної теорії перших франкфуртців, водночас використовуючи ідеї феноменології, герменевтики, структуралізму і постструктуралізму, а також інші напрями сучасної західної думки. Розроблена ним теорія комунікативної дії відкриває нову перспективу для осмислення феномену відчуження. Ю. Габермас змінює акцент із економічних факторів у соціальної теорії на ідею, що основою суспільства є спілкування між людьми. Він вважає, що саме через комунікативну взаємодію можна досягти соціальної згуртованості та подолати відчуження.

У працях Ю. Габермаса відчуження пов'язується з проникненням у комунікацію некомунікативних форм взаємодії, таких як влада і гроші. Ці системи стратегічної дії, за Габермасом, ведуть до колонізації «життєвого світу», де особисті та соціальні зв'язки витісняються інструментальними структурами, що перетворюють людину на об'єкт і посилюють її відчуження. За таких умов життєвий світ руйнується, а людина стає залежною від систем, які, будучи ілюзорно самостійними, пригнічують її справжнє самовираження. Його критична теорія спрямована на виявлення штучності та придушливого впливу інструментальних структур, які створюють ілюзію своєї об'єктивності. Для Ю. Габермаса подолання відчуження полягає в заміні «хибних» комунікацій на справжні, засновані на суб'єктивній взаємодії та діалозі. Така заміна дозволяє побудувати суспільство, вільне від спотворених форм спілкування та підтримуюче раціональний прогрес (Habermas 1984, 301–307, 310–390).

Представники Франкфуртської школи заклали фундаментальні основи для аналізу відчуження в умовах масової комунікації, виявляючи механізми, через які культура та комунікація стають інструментами контролю та придушення. Їхня критика інструментальної раціональності та стандартизації культури відкриває шлях до дослідження сучасних форм цифрової та мережевої комунікації, які створюють нові умови та моделі взаємодії. Якщо для перших франкфуртців відчуження виражалось через масову культуру, то для Ю. Габермаса воно набуло форми «спотвореної комунікації» – стратегічного та маніпулятивного спілкування, де мета полягає не у справжньому взаєморозумінні, а в досягненні зовнішніх цілей (Habermas 1984, 285–310). Ці ідеї можуть бути актуалізовані для аналізу віртуальних мережевих спільнот, які представляють собою нову форму комунікації, але часто піддаються тим самим механізмам спотворення і відчуження.

Віртуальні мережеві спільноти можна розглядати як продовження ідей Просвітництва на новому, технологічному рівні, оскільки вони розширюють доступ до інформації, знань і можливостей взаємодії, роблячи їх доступними для широкої аудиторії. Проект Просвітництва був заснований на прагненні до раціоналізації, універсалізації знань та звільнення людини від обмежень – і в цьому сенсі цифрові платформи та мережеві спільноти втілюють ці ж прагнення, обіцяючи нові форми зв'язку і відкритості. Однак, як зазначали Т. Адорно і М. Хоркгаймер, такий проект приховує в собі протиріччя: у прагненні до раціоналізації він може створювати нові форми залежності та контролю. Чи відтворюють ці ж протиріччя віртуальні спільноти?

Термін «віртуальне співтовариство» вперше був запропонований Г. Рейнгольдом у його книзі «Віртуальне співтовариство: Електронні зв'язки та становлення комп'ютерів у житті людей» (1993). За Г. Рейнгольдом, віртуальні спільноти – соціальні утворення, що формуються через комп'ютерно-опосередковану комунікацію в Інтернеті, коли достатня кількість людей підтримує тривалі публічні обговорення, супроводжувані емоційною залученістю, що дозволяє створити тканину особистих відносин у віртуальному просторі. Г. Рейнгольд вважає, що віртуальні спільноти ізоморфні реальним, тобто володіють усіма рисами, притаманними традиційним «реальним» спільнотам (Rheingold 2000).

М. Кастельс відповідає на це питання так: мережева форма соціальної організації існувала і в інший час, і в інших місцях, проте парадигма нової інформаційної технології забезпечує матеріальну основу для всебічного проникнення такої форми в структуру суспільства (Castells 2010, 285–310). У даному випадку мова йде не просто про те, що нові інформаційні та комунікаційні технології викликали багатрівневу трансформацію всіх сфер суспільного життя (у контексті терміну «інформаційне суспільство» це підкреслює значення інформації в соціальній системі), а про те, що в сучасних технологічних умовах виникла особлива форма соціальної організації, за якої «генерування, обробка та передача інформації стали фундаментальними джерелами продуктивності та влади» (Castells 2010, 31) (за визначенням М. Кастельса, таке суспільство вже називається не інформаційним, а «інформаціональним»). Інформаційно-технологічна революція, яка перетворила матеріальну основу суспільства і прискорила процеси глобалізації, також змінила відносини між суспільством, економікою і державою. Розпочався процес формування інформаціоналізму як нової матеріальної і технологічної бази економічного розвитку та соціальної організації, заснованої на мережевій логіці (Castells 2010, 70). Така мережева логіка призвела до появи соціальної детермінанти вищого рівня, ніж окремі інтереси: влада структури виявилася вищою за структуру влади. Належність до тієї чи іншої мережі, або її відсутність, а також динамічна взаємодія мереж між собою стали джерелами влади і змін у сучасному світі, що дозволяє охарактери-

зувати його як суспільство мережевих структур (network society).

Ці спільноти формуються і функціонують на основі цифрової інформації, яка зберігається і оновлюється у вузлових елементах мережі – облікових записав користувачів або акаунтах. Акаунти стають не тільки джерелом взаємодії, а й ядром соціальної структури віртуальних спільнот, що формується навколо інформації про користувача, його вподобання, погляди та активність. Користувачі надають інформацію про себе системі, завантажуючи текстовий, фото-, відео- та аудіоконтент, завдяки чому створюється багаторівневе уявлення про їх особистість та соціальний статус.

При цьому віртуальні мережеві спільноти унікальні тим, що надають користувачам можливість формувати та керувати своїм іміджем. Заповнюючи профілі, додаючи фотографії та іншу інформацію, користувачі створюють самопрезентацію – певний образ, який вони хочуть транслювати іншим. Контент, який користувачі створюють і публікують у своїх профілях, є не просто інформацією, а способом життя, який стає доступним для вивчення і аналізу багатьом зацікавленим сторонам. Отже, віртуальні мережеві спільноти виступають як інтерактивний багатокористувацький інформаційний майданчик, що дозволяє спілкуватися і надає можливості для самовираження. Користувачі віртуальних мережевих спільнот можуть активно контролювати враження, яке вони створюють, що сприяє посиленій саморепрезентації та прагненню до соціального схвалення. Просвітництво, як зазначали франкфуртці, породило парадокси контролю і залежності, попри лозунги відкритості. У віртуальному мережевому суспільстві ці парадокси проявляються в тому, що прагнення до відкритості та прозорості у мережевих спільнотах супроводжується посиленням контролю над особистими даними і комунікацією.

Сучасний рівень розвитку технологій настільки сприяє поширенню можливостей збору даних, що інколи розмови про мережеве суспільство як суспільство «тотального нагляду» стають цілком виправданими. У мережевому суспільстві це питання особливо актуалізується у зв'язку з появою поняття «зникаючих тіл» (disappearing bodies), яке фіксує можливість побудови взаємовідносин та прояву нашої активності на відстані, минаючи безпосередню фізичну присутність. У результаті цього, як один із аспектів феномена мережевої людини, вводиться поняття «цифрова людина» – явище, характерне винятково для нашої «інформаційно-інформаційної ери». Як цифрова людина, кожен із нас має певну траєкторію активності та інтересів, які підтримуються багатоаспектними базами даних. Тут ми спостерігаємо феномен цифрового сліду, що став невід'ємною частиною ідентичності індивіда. Таким чином, інформаційні технології починають функціонувати не тільки як засоби розширення свободи, а й як інструмент контролю, створюючи нові форми залежності та відчуження. Гіперреальність та інформаційні системи створюють парадоксальну ситуацію, в якій свобода формально існує, але втрачає свій зміст, поступаючись місцем новій формі

панування, прихованій під виглядом свободи. Технології, проголошені як інструменти звільнення, насправді загрожують самій свободі, що загострює протиріччя між можливостями інформації та соціальною реальністю мережевого суспільства.

У зв'язку із цим постає питання про дієвість «Декларації незалежності Кіберпростору» Дж. Барлоу (яка також була викликана до життя спробою американського уряду запровадити цензуру в Інтернеті) як вираз принципів мережевого лібералізму (Barlow 1996) все частіше ставиться під сумнів, адже здобуття «всесвітньою павутиною» повної незалежності від державних структур наразі є нереальним. Звісно, було б помилкою вважати, що заходи з обмеження мережевої свободи здійснюються винятково в країнах з авторитарними режимами. Так, у США мережевий контроль може бути виправданий необхідністю боротьби з тероризмом; у Франції планують вимагати від інтернет-провайдерів блокування доступу до «кримінальних» сайтів і неліцензованих онлайн-магазинів.

Подібно до того, як епоха Просвітництва часом посилювала не просвіту, а залежність, мережеві спільноти, створюючи видимість свободи, підсилюють залежність від алгоритмів і платформ, які керують, сортують та обмежують зміст взаємодій. Алгоритми, що управляють мережевими спільнотами, контролюють, що саме бачить користувач, тим самим визначаючи його сприйняття та вподобання. Оскільки кожен користувач взаємодіє з певним, персоналізованим потоком інформації, це обмежує свободу вибору та структурує сприйняття відповідно до цілей платформи. Така система маніпулює соціальною активністю, підпорядковуючи людину потребам платформи і створюючи викривлене сприйняття реальності, де індивідуальна свобода обмежується алгоритмічними рішеннями.

Е. Парізер у книзі «Бульбашка фільтрів: що приховує від вас Інтернет» описує алгоритми як «фільтрувальні» механізми, що створюють ефект «бульбашки», в якій користувачі бачать лише той контент, який відповідає їхнім минулим уподобанням та інтересам (Praisner 2011, 14). Це обмежує їхню експозицію до альтернативних думок і точок зору, структуруючи сприйняття відповідно до заздалегідь передбачених вподобань. Такий алгоритмічний підхід обмежує свободу вибору, прибираючи з поля зору випадкові та різноманітні думки. У результаті посилюється так званий ефект підтвердження (confirmation bias) – схильність помічати та шукати лише ту інформацію, яка підтримує вже існуючі переконання (Praisner 2011, 12–13). Це веде до когнітивної замкнутості, коли людина бачить лише те, що співпадає з її поглядами, і втрачає можливість розширити своє сприйняття реальності. На практиці це призводить до того, що платформа маніпулює сприйняттям реальності користувача, підтримуючи його інтерес та залученість ціною спрощення і стандартизації інформаційного потоку (Praisner 2011, 16–19).

Ш. Зубофф розвиває цю тему, вводячи термін «наглядовий капіталізм», щоб описати, як алгоритми і платформи, керуючи даними про користувачів, перетворюють їхню поведінку на продукт, комерційно

вигідний для платформи (Zuboff 2019). Ш. Зубофф підкреслює, що алгоритми не просто відображають релевантний контент, але й спрямовані на максимізацію залученості, що підтримує рекламні доходи та час, проведений користувачами на платформі. У цій моделі людина виявляється не свободним агентом, а об'єктом, поведінка якого вивчається, прогнозується та контролюється для комерційних цілей (Zuboff 2019, 13–15). Таким чином, алгоритми діють не нейтрально, а з вигодою для платформи, яка підпорядковує користувацький досвід своїм прихованим цілям.

У результаті, як зазначають Е. Парізер і Ш. Зубофф, алгоритми мережевих спільнот створюють викривлену реальність, де користувач втрачає справжню свободу вибору, а його уподобання і погляди формуються в інтересах платформи. Замість того, щоб відкривати доступ до нових знань, мережеві спільноти завдяки алгоритмічному управлінню направляють користувача за заздалегідь продуманими маршрутами, які обмежують його критичне сприйняття і позбавляють можливості вільного вибору.

Віртуальні спільноти та соціальні мережі активно стимулюють у користувачів потреби, які часто не відображають їхніх справжніх бажань. Завдяки рекламі, трендам і алгоритмам, що визначають, який контент буде показаний, користувачі починають орієнтуватися на матеріальні та статусні символи, що транслюються через платформи. Ця динаміка посилюється культурою блогерства та масовим виробництвом особистого контенту, створюючи ілюзію, що користувачі повинні відповідати певним ідеалам та образам, що призводить до віддалення від справжніх цінностей та потреб. У результаті виникає не тільки віддалення від справжніх цінностей та потреб, але й психологічна залежність від мережевих технологій як обов'язкового елементу самореалізації та самооцінки, що, у свою чергу, веде до подальшого відчуження та посилення цифрового конформізму.

Як зазначають представники Франкфуртської школи, ринкова орієнтація культури посилює відчуження, перетворюючи особистість на об'єкт комерціалізації. У мережевих спільнотах це проявляється через імідж, який користувачі створюють у своїх профілях, спрямований на залучення аудиторії та підвищення популярності. Така комерціалізація призводить до того, що люди починають сприймати себе як продукт або «товар», перетворюючи особисті риси на засоби для досягнення соціального успіху. Це сприяє втраті унікальності та справжнього самовираження, що призводить до подальшого відчуження.

Віртуальні мережеві спільноти нерідко сприяють тому, що спілкування стає поверховим і стратегічним. У мережевому суспільстві, де виробництво інформації технічно спрощується, відбувається дедалі тісніше залучення споживача в процес створення контенту, що призводить до стирання меж між виробником і споживачем. У такому інструменті масової самокомунікації, як відеоблог, автор виступає одночасно сценаристом, режисером, оператором, актором і глядачем власного контенту.

Така ситуація нівелює значення професіоналізму, накопиченого досвіду та спеціалізованих навичок, що може негативно впливати на якість створюваних продуктів і розмиває стандарти якості.

Користувачі мережевих платформ, створюючи власні автономні канали комунікації, часто вважають, що проста фіксація події на мобільний пристрій достатня, щоб претендувати на роль професійного репортера і висловлювати думку з претензією на суспільну значимість. Однак ця тенденція призводить до формування комунікацій, орієнтованих не стільки на глибоке взаєморозуміння, скільки на демонстрацію публічного образу та соціальне схвалення у вигляді лайків або репостів. Замість прагнення до справжньої взаємодії користувачі часто шукають підтвердження своїх образів, що посилює відчуження і створює бар'єри для щирого спілкування. Віртуальні спільноти сприяють поверховому споживанню інформації та підтримують поширення стереотипів. Так, функція оцінки контенту аудиторією (лайки, підписки та репости) замінює традиційну редактуру і критичний аналіз. У результаті відбувається стандартизація сприйняття, коли користувачі орієнтуються на думки інших, часто без глибокого аналізу. Це призводить до одномірного мислення, пригнічуючи здатність до критики та індивідуальної інтерпретації інформації. Віртуальні спільноти, де користувачі можуть зберігати анонімність або обирати, які аспекти своєї особистості демонструвати, сприяють розриву між реальною та цифровою ідентичностями. Люди створюють образи, які є вигідними або зручними, що створює дисбаланс і внутрішній конфлікт між собою «онлайн» та собою в реальності. Це розмиває особистісні межі, посилюючи відчуття відчуження від самого себе.

Обговорення

Важливо розглянути, у який спосіб технологічна революція, створюючи нові інформаційно-комунікаційні простори, змінила структуру і пріоритети суспільства, де поряд із традиційними соціальними інститутами з'явилися соціальні мережі як ключовий структуроутворюючий компонент. В історичному контексті класи, соціальні прошарки, організації та інститути визначали структуру соціального взаємозв'язку. Сьогодні їхні функції значною мірою виконують соціальні мережі, які стають основним майданчиком для формування спільнот і обміну інформацією.

У цьому контексті важливо дослідити, у який спосіб соціальні мережі, надаючи нові форми комунікації та полегшуючи подолання інформаційних переважань, одночасно створюють умови для відчуження. Постає питання: у який спосіб динаміка мережевої комунікації впливає на соціальні зв'язки і культурні норми, формуючи нові моделі поведінки?

Висновки

Віртуальні мережеві спільноти створюють нові умови для відчуження, які багато в чому є схожими з тими, що описали представники Франкфуртської школи. Ці умови проявляються через кілька ключових характеристик віртуальних мережевих

спільнот: алгоритмічне та системне управління, при якому платформи контролюють, який контент бачить користувач; поверхова та стратегічна комунікація, спрямована на самопрезентацію та досягнення зовнішніх цілей; формування хибних потреб, коли реклама і тренди нав'язують людям штучні бажання; ринкова орієнтація та комерціалізація особистості, яка перетворює користувача на продукт для просування та схвалення; стандартизація думок, що обмежує свободу мислення, і анонімність, яка призводить до розриву між онлайн-образом і реальною особистістю. Ці риси підсилюють відчуження, оскільки підпорядковують людей інтересам платформ і ускладнюють справжнє самовираження та взаємодію.

Список літератури

1. Barlow J. P. A Declaration of the Independence of Cyberspace. February 9, 1996. URL: <https://editions-hache.com/essais/pdf/barlow1.pdf>.
2. Benjamin W. The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility. Second Version / transl. by Edmund Jephcott, Harry Zohn. Cambridge : Belknap Press of Harvard University Press, 2008. 128 p.
3. Castells M. The Rise of the Network Society. 2nd ed., with a new preface. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. 594 p. (The Information Age; v. 1).
4. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society / transl. by Thomas McCarthy. Boston : Beacon Press, 1984. 465 p.
5. Horkheimer M., Adorno T. W. Dialectic of Enlightenment. Philosophical Fragments / ed. by Gunzelin Schmid Noer ; transl. by Edmund Jephcott. Stanford : Stanford University Press, 2002. 305 p.
6. Marcuse H. Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud / with a preface by Douglas Kellner. Reissued with a new preface. London : Routledge, 1998. 277 p.
7. Pariser E. The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You. New York: Penguin Press, 2011. 294 p.
8. Rheingold H. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. Revised edition. Cambridge, MA : The MIT Press, 2000.

T. Poda

VIRTUAL NETWORK COMMUNITIES: THE PROBLEM OF ALIENATION

Introduction. The information age has intensified the problem of societal organization, highlighting the need to explore virtual network communities as a domain of human experience. Virtual network impact on corporeality, alienation, and freedom remains insufficiently studied. **The aim** is a philosophical-anthropological analysis of the interrelations between transformations in the inner world of the individual and the conditions of being within virtual network communities. **The tasks** are to analyze the relationship between mass communication and alienation through the theoretical approaches of the Frankfurt School; to examine changes in the inner world of the individual shaped by the forms of communication in virtual network communities. **Research methodology.** The study is based on theoretical analysis, the historical-philosophical method to explore alienation as a social phenomenon, comparative analysis of modern theoretical concepts, and approaches derived from the network society theory and research on virtual communities. Research results. The analysis of the relationship between mass communication and alienation emphasizes the relevance of the Frankfurt School's ideas, which demonstrate how mass culture, by imposing standardized values, intensifies alienation. Formal rationality and mass communication become instruments of manipulation and illusory freedom, deepening human dependence. **Discussion.** The question arises as to how the dynamics of network communication influence social connections and cultural norms, shaping new behavioral models. **Conclusions.** Virtual network communities contribute to alienation through algorithmic content control, superficial communication, imposition of false needs, commercialization of identity, standardization of thought, and disjunction between online personas and real identities.

Keywords: *alienation, virtual network communities, mass communication, identity, Frankfurt School, network society.*

9. Zuboff Sh. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. New York: PublicAffairs, 2019. 691 p.

10. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. Пер. з англ. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. Київ: Либідь, 1996. С. 87–134.

11. Фромм Е. Втеча від свободи / пер. з англ. Т. Іваненко. Київ: Наш формат, 2016. 360 с.

References

1. Barlow, John Perry. 1996. "A Declaration of the Independence of Cyberspace." February 9, 1996. Accessed October 22, 2024. <https://editions-hache.com/essais/pdf/barlow1.pdf>.
2. Benjamin, Walter. 2008. *The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility*. Translated by Edmund Jephcott and Harry Zohn. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
3. Castells, Manuel. 2010. *The Rise of the Network Society*. 2nd ed., with a new preface. Oxford: Wiley-Blackwell.
4. Habermas, Jürgen. 1984. *The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*. Translated by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press.
5. Horkheimer, Max, and Theodor W. Adorno. 2002. *Dialectic of Enlightenment. Philosophical Fragments*. Edited by Gunzelin Schmid Noer. Translated by Edmund Jephcott. Stanford: Stanford University Press.
6. Marcuse, Herbert. 1998. *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud*. London: Routledge.
7. Pariser, Eli. 2011. *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. New York: Penguin Press.
8. Rheingold, Howard. 2000. *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Cambridge, MA: The MIT Press.
9. Zuboff, Shoshana. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.
10. Marcuse, Herbert. 1996. "Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства" ["The One-Dimensional Man. A study of the ideology of a developed industrial society"]. In *Suchasna zarubizhna sotsialna filozofia: Khrestomatia, Modern foreign social philosophy: A textbook*, 87–134. Kyiv: Lybid.
11. Fromm, Erich. 2016. *Vtecha vid svobody [Escape from freedom]*. Translated by Tetiana Ivanenko. Kyiv: Nash Format.